

BULGARLAR

Yitik Bir Türk Kavmi

Osman Karatay

ÖTÜKEN

Prof. Dr. OSMAN KARATAY 1971 doğumlu. Çorum İnönü İlköğretim Okulu, Taşköprü Lisesi ve Çorum Atatürk Lisesi'nde okuduktan sonra 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans ve 2006 yılında yine aynı üniversitede doktora derecelerini aldı. 2010 yılında doçentlik, 2016 yılında profesörlük sanını aldı. Halen Ege Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Bilimsel çalışmalarının yanında örgütçülüğü ile de Türk bilim ve kültürüne büyük hizmetlerde bulundu. Türkiye'nin ilk düşünce kuruluşu olan Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ASAM) kuruluşunda yer aldı. Dünyadaki en büyük Türk tarihi projesi olan *Türkler'i* yöneterek, toplam 37 ciltlik dev Türk tarihinin ortaya çıkışında büyük katkı yaptı. Bu çerçevede İngilizcedeki en büyük Türk tarihi olan *The Turks*'ün editörlüğünde bulundu. Ardından Karam'ı (Karadeniz Araştırmaları Merkezi) kurdu ve Türkiye'nin ilk bölgesel akademik dergisi olan *Karadeniz Araştırmaları*'nı yayınlamaya başladı. Bu arada türünde dünyada ilk olan *Balkanlar El Kitabı* ve *Doğu Avrupa Türk Tarihi* adlı büyük çalışmaların editörlüğünde bulundu. Türk Dünyasına Hizmet Ödülü sahibi Karatay'ın 140'ın üzerinde makale ve bildirisinin ve Balkanlara dair kitaplarının yanında, tarihle ilgili yayınlanmış eserleri şunlardır:

- *Hırvat Ulusunun Oluşumu. Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri* (iki baskı: 2000, 2016).
- *The Turks*, 6 cilt, Editör: H. C. Güzel ve C. C. Oğuz ile, (2002).
- *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çeviri: P. B. Golden'dan, (yedi baskı: 2002, 2006, 2012-2017).
- *İran ile Turan. Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu* (üç baskı: 2003, 2012, 2015).
- *In Search of the Lost Tribe. The Origins and Making of the Croatian Nation* (2003).
- *Etnik Kimlikler Nasıl Oluşur?*, Çeviri: H. B. Paksoy'dan, (2005).
- *Hazarlar ve Musevilik*, Çeviri, P. B. Golden, C. Zuckerman ve A. Zajaczkowski'den, (2005).
- *Etnik Tutumun Tarihsel Kökleri, AB ve Türk Kimliği* (Strateji Raporu) (2005).

- *Balkanlar El Kitabı*, 3 cilt, Editör: B. A. Gökdağ ile, (üç baskı: 2006, 2013, 2017).
- *Bey ile Büyüücü: Avrasya'da Tanrı, Hükümdar, Devlet ve İktisat Hakkında Dilin Söyledikleri* (iki baskı: 2006, 2017).
- *Türklerin Kökeni* (17 baskı: 2011-2018)
- *Doğu Avrupa Türk Tarihi*, Editör: Serkan Acar ile (dört baskı: 2013-2017).
- *Hazarlar. Yahudi Türkler, Türk Yahudiler ve Ötekiler* (dört baskı 2014-2017).
- *Central Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honor of Peter B. Golden*, Editör: István Zimonyi ile (2016).
- *Mürdüm. Ergenekon Öncesinde Konuşulanlar* (iki baskı: 2017).
- *İlk Oğuzlar. Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, Haz: Umut Üren (iki baskı: 2017).
- *Türklerin İslam'ı Kabulü* (iki baskı: 2018).
- *Bulgarlar. Yitik Bir Türk Kavmi* (2018).

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	9
Önsöz	11
Giriş.....	17
Ziezi Ex Quo Vulgares:	23
Bulgarların Orta Asya Bağlantısı: Yeni Bir İpucu	45
Kafkasya Bulgarları Tarihi.....	55
Kuzey Kafkaslardaki 'Vlëndur Bulgar' Halkı Üzerine	87
Kuber Han'ın Göçü ve Türk İsimli Sırp Kralları.....	107
Tuna Bulgarları	136
Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803).....	167
Kurum Han Döneminde (803 - 814) Tuna Bulgarları	192
Omurtak Han'ın Rüyası:Bulgarların Türklükten Çıkışının Hikâyesi .	206
İdil Bulgarları.....	250
Toros Bulgarları Anadolu'ya Nereden Geldi?	258
Svyatoslav'ın 965'te Saldırdığı Doğudaki Bulgarlar Kimlerdir?	273
Kaynaklar.....	289

SUNUŞ

Meslektaşlarımın genelinin aksine, yüksek lisans ve doktora tezlerimi yayınlamaya vakit bulamadım ve aradan yıllar geçti. Üstelik doktora tezimin genişçe bir özeti Türkçe ve İngilizce makale olarak yayımlandı. Bunun üstüne de birincil akademik uğraş alanım olan eski Bulgarlar konusunda çeşitli devirleri kapsayıcı başka makaleler ortaya çıktı. Sadece kökenle ilgilenen tezime karşılık, bu makaleler eski Bulgar tarihini neredeyse tamamen içeriyordu ve zamanla kapsayıcı bir kitap ortaya çıktı aslında.

Fakat bu kitabın hikâyesi ondan da önce başlar. 1998 yılında yazdığım uzunca bir makaleyi ertesi yıl *Omurtak Han'ın Rüyası* adıyla kitap haline getirmeye başladım (Elinizdeki bu kitabın önsözü bu yüzden 1999 yılında, güzel bir tevafuk olarak yine Mayıs ayında yazılmıştır). Fakat çeşitli aksilikler yüzünden bu kitap yayımlanmadı ve 2002 yılında bir dergide tefrika halinde neşredildi. Böylece, bu kapsayıcı kısa kitabın yerine, uzun zamana yayılmış ayrıntılı makalelerle konuya yoğunlaşma durumu hâsıl oldu. Nitekim ilerleyen zaman içinde çeşitli vesilelerle çok fazla ürün ortaya çıktı. Bunların bir kitapta toplanması için ise Ötüken Neşriyat'ın editörü Ayşegül Büşra Çalık Hanımefendi'nin önerisini beklemek gerekti.

Eski Bulgar konusu temas noktaları itibariyle çok geniştir. Bu kitap sadece esas Bulgarları merkeze alan çalışmaları içeriyor. Bulgarlığın ikiz çalışma alanı olan Oğurlar hakkındaki makaleler buraya alınmadı. Onoğurlar hakkındaki çalışmalar ise eski Macar tarihi kapsamına giriyor. Onlar ayrı bir başlık altında toplanmalıdır.

Bu kitaptaki bazıları 20 yıl önce yazılmış makaleleri gözden geçirirken, işin aslı güncelleme ihtiyacı duymadık. Hem bunun dürüstçe olmayacağını hem de kaynakça ilavesi dışında bir güncelleme ihtiyacı bulunmadığını düşündük. O zaman ulaşma imkânımız olan herşeyi kullanmış olmanın rahatlığı içinde-

yiz; sonradan elde edilen kaynakların da içeriğe pek bir etkisi olmayacaktı. Sadece tek bir makalede (“Kuber Han’ın Göçü”) yeni bir kaynak ve iki paragraflık metin ilavesi gerekti. Öte yandan, hem kitabın hacminin artmaması, hem de aynı şeyleri tekrar tekrar okutmamak için, tekerrürleri mümkün olduğunca önlemeye çalıştık. Bu yüzden, buradaki bazı makaleler önemli ölçüde kısaltılmıştır. Yine de tekerrürler bulunmaktadır ve bunu işin doğası kabul etmeliyiz. Ayrıca bütün kaynakça kitabın arkasında toplandı ve metinlerde atıf birliği sağlandı. Böylece işbu eserimiz mümkün olduğunca bir makaleler toplamından çok, bu iş için oluşturulmuş bir kitap havası kazandı.

Son 20 yıl içinde eski Bulgar sahasında kaydadeğer bir yeni fikre pek rastlanmıyor. Bizim Orta Asya kuramımızla aynı zenginlikte bir içeriği olmayan ve üstelik hayli kaynak tahrifatı içeren Bulgarların Orta Asyalı ama İrani kökenli bir halk olduğu fikirleri Bulgaristan’da çok taraftar bulmuş gözüküyor, ancak bunlar bilimselliği düşük çalışmalardır. Kaynakçada Bulgarca çalışmaların azlığı eserimizin nakıyası olarak görülebilir, lakin tarihî kaynaklarda eksikliğimizin bulunmamasının rahatlığı içindeyiz. Yani alandaki meslektaşlarımızla aynı malzemeye sahibiz sonuçta, sadece düşüncelerimiz farklı.

Akademik hayatımın omurgası olan eski Bulgarlar konusundaki geniş zamana yayılmış çalışmalarım boyunca yardımını gördüğüm dostlarımın isimleri sayılamayacak kadar çoktur. Temel itibariyle bu kitabın Türk Tarih Kurumu’nda çalıştığım günlerin meyvesi olduğunu vurgulamalıyım. En büyük teşekkür ise Sayın Ayşegül Büşra Çalık ve Ötüken Neşriyat ailesinedir.

Prof. Dr. Osman Karatay
Bornova, 25 Mayıs 2018

ÖNSÖZ*

Tarihimizdeki talihe, tarihçiliğimizde de sahip olduğumuzu söylemek çok zor. Tarih yapmaktan yazmaya vakit bulamadığımız kesinlikle doğru değil; doğru olan şey bulduğumuz vakitlerde tarih yazmadığımız. Tarihteki mevcutları içinde en eski, en faal ve en geniş alanda varlık göstermiş millet olmamızın getirdiği zor ve zahmetli iş bizim tembellik ve aymazlığımıza eklenince, bunu kabul edelim, tarihimiz ve tarihçiliğimiz arasındaki kıyas öyle bir manzara sunuyor ki, akla bozkırdaki hayatımızı getiriyor. Alabildiğine geniş bozkırlarda olabildiğine az bir nüfus ve bu nüfusun oraya sığmayışı... Uçsuz bucaksız bir tarih ve birkaç tarihçi... Ve kavga, tarih üzerinde savaş.

Acı ama gerçek. Sadece Türk tarihiyle uğraşmak üzere istihdam edeceğimiz insanlarla işsizlik meselemizi büyük ölçüde çözme imkânımız var iken, bu işi yabancılara bırakıyoruz ve kendimiz ortalıkta avare avare dolaşıyoruz. Neticede en önde gelen tarihçi ve dilcilerimiz Türklüğü ve Türkçeyi çalışırken hep yabancılara göndermede bulunmak zorunda kalıyorlar. Poppe ismi geçmeden Türkçeden bahsedemiyoruz, Barthold veya Eberhard olmadan tarih kitabı yazamıyoruz. Ve yabancılar, kasıt eseri çok büyük olmakla birlikte, Türk tarihini çalışırken bir Türk bilim adamına gönderme yapmak imkânı bulamıyorlar. Kaynak

* Bu kısım, kitap halinde tasarlanmışken sonradan tefrika makale olarak yayınlanmış "Omurtak Han'ın Rüyası" başlıklı çalışmamız için 1999 yılında önsöz olarak yazılmıştır.

ve kaynakçalarda ismi bizden birilerini bulmak çok zor oluyor.

Türk tarihini aydınlatmada büyük emeği geçen elle-ri öpülesi çok sayıda yabancı âlim var. İsimlerini saysak burada önsöze ayrılan sayfalar çok rahat dolar. Ama tersi daha çok. Tarihi gerçekleri alabildiğine zorlayan, yeryü-zünde Türklerin de yaşadığını kabul etmemekte direnen kimselerin ismi ise bu kitabın hacmini doldurur. Ne yazık ki bu insanlar ilim âleminin, Türkbilimin en önde gelen, en çok hürmet gören simaları. Göktürk devletinin kurucuları İstemi ve Bumin'in Türk olup olmadığını soran Denis Sinor'lar, bütün birinci el tarihi kaynakların açık ve seçik Türk olduklarını söyledikleri Peçenekleri Türk kabul etmeyen Omeljan Pritsak'lar, "Daha çok Altaylı tipi var" dediği İskitlerin Slav, Pers veya Moğol olabileceğini söyleyen ama Türklükleri konusunda bir soru işareti bile koymayan, İdil Bulgar Hanı 'Almuş'un isminin Macarca koktuğunu söyleyen Vernadski'ler, Türkçenin, dolayısıyla Türklüğün Moğolcadan indiğini iddia eden Gumilëv'lar, Uygurların Türk olmadığını ısrarla vurgulayan Mackeras'lar ve başkaları meydanı tutmuş durumda.**

Dahası şu başlığa bakın: "The Altai before the Turks" (Karl Jettmar, *Bulletin of the Museum of Far Eastern Studies*, 23, 1951). Teamüle göre İrtiş nehrinin batısı tamamen Finlerin, doğusu tamamen Moğolların, güneyindeki Orta Asya tamamen, Çin'in Kansu eyaletine kadar Avrupalılarla aynı ırktan kimselerin, Arilerin, doğusu da zaten Çinli-

** Gençliğimizdeki bu haşinlikten şimdi nedamet duyduğumuzu söylemek doğru değil. Tarihi kendi zamanına göre çalışmak gerek; kendi hayatımızı da o dönemlere göre değerlendirmeliyiz. Bununla birlikte şimdi, 2018 yılı itibariyle yabancı Şarkiyatçılara karşı daha ılımlı, hat- ta mahcup ve medyun duygular içinde olduğumuzu itiraf etmeliyiz. Vakıa, şimdiki duygularımızı 13 yıl önce yayımlanan bir makalemizde izah etmiştik. Bkz. "Bir Günah Keçisi Olarak Doğubilim", *Türk Yurdu*, Sayı 227, Haziran 2005.

lerin toprağıdır. Bunların tam ortasında kalan Altay dağlarındaki bazı kayalık ve geçitler ise Türklere verilir. Ancak bize bu kadarını bile çok görenler, Altayları bile elimizden alanlar var ki, makalenin ismini “Türkler’den önce Altay” koyma cesareti gösteriliyor. Bugün yeryüzünde Türk görmek istemeyenler (kendi yazdıkları) tarihte de aynı siyaseti güdüyorlar. Değil büyüklüğümüze ve etkimize, tarihteki varlığımıza bile katlanamıyorlar.

Ama bu yalanlar karşısında sıkılan ve yüzü kızaran tarih, fısıldayarak da olsa kendisini dinleyenlerin kulağına eğiliyor ve bunun böyle olmadığını söylüyor. Diyor ki, tarihi Sümer’den itibaren Türklerin ataları başlattı. Eski Çin’i Türkler kurdu ve yönetti. Sittin milyon sene yaşasalar devlet kurmayı öğrenemeyecek Hindlilere ve Slavlara insanlığın dinden sonraki en büyük ihtiyacı olan devleti Türkler öğretti. Hatta ‘üstün’ Ari ırkının Eskiçağ’daki medarı ıftiharı İranlıları bile büyük ihtimalle Türkler idare ettiler. Bugün her biri ayrı bir milli gelenek oluşturmuş ve kendi yolunu çizmiş Polonya, Romanya, Macaristan, Hırvatistan, Bosna ve Bulgaristan’ı Türkler kurdu. Pakistan Türklerin açtığı yol üzerinde kuruldu. Şu anda Rus ve Ukrayna milletleri varsa, Almanlar tarafından yok edildilerse bunu Türklere borçludurlar. Kendilerini bin yıldır koruyan Türklere karşı Arapların duymaları gereken minnet borcuna hiç girmeyeceğim. Büyük Okyanus kıyılarına akın yapan, Hind Okyanusu’nda Portekizlilerle hesaplaşan, Atlantik’te Amerikalıları vergiye bağlayan, İngiltere’nin yanbaşındaki adaları alıp onyıllarca elinde tutan ve Norveç kıyılarında üs kuranlar yine Türklerdir.

Demokrasinin öncülüğünü yapanlar, bütün din, dil ve kültürlere alabildiğine hürriyet tanıyarak bugün erişilmez görünen bir hoşgörü ortamı kuranlar, yönettikleri insanları köle veya teb’a değil, Tanrı’nın/Allah’ın bir emaneti olarak görenler, dünyaya düzen getirebilmek için kendilerini

tüketenler de Türklerdir.

Türk de var, Turan da. Türklük tarih kitaplarından, Turan haritalardan silinebilir, Türk'ün adına başka şey denir, Turan yerine Avrasya gibi birşey kullanılabilir ama bunların hiçbiri gerçekleri değiştirmez. Gerçek değişmez, değişseydi gerçek olmazdı.

Yanı başımızda Bulgar adında bir millet var. Bu kelime genelde bizde iyi şeyler çağrıştırmıyor. Sandinskilerden Jivkovlara uzanan çizgi düşmeyen bir ivmeyle bizim Balkanlarda bıraktığımız miras ve emanetimizi yok etmeye çalışıyor. Tarihin şu büyük tezadına bakın ki, habire Türklüğü yok etmeye çalışan adamların milletinin ismi Türkçe. Bulgarlar bulgarlar mı, bulgamazlar mı? Bulgarlar bulgarlar, sürekli de bulguyorlar. Beş yüz yıl boyunca Doğu Avrupa'da tarihin gidişine yön veren ve öz be öz Türk olan Bulgarlar, bundan bin küsur yıl önce dinlerini, dillerini, kültürlerini, herşeylerini bırakarak başkalarına benzediler ve ortadan kalktılar. Önemli bir Türk kavmi hazin şekilde yok oldu. Geriye sadece ismini bıraktı... Ve bugün Türkçe bir isim taşıyan yarımada, Balkanlarda, Türkçe bir isim taşıyan kimseler Türklüğün karşısına dikilmiş, onu yok etmeye çalışıyorlar. Çok acı değil mi?

Eski çağları hariç tutarsak, son bin yılın Balkan tarihinin en az bir çeyreği bizi Bulgar kelimesine götürüyor. Öte yandan Balkanların ve Balkan uluslarının tarihinin yüzde yüze yakın bir kısmı Türklerle alâkalı. Bu iki oranı yukarıdaki hazin gerçekle bir arada düşünmek bizi bu çalışmaya sevketti. Türkiye'de bu konu üzerinde çok ama çok az durulmuş olması ise çalışmanın bir vecibe olduğu kanaatini hâsıl ettirdi. Şimdi bu vecibeyi yerine getirmenin rahatlığı içindeyiz. Bu kitap sadece Bulgarları anlatmıyor. Türklüğün Oğur boyunun Orta ve Doğu Avrupa'da hâkim unsur olduğu bir dönemin, 460-960 arasındaki beş yüz yılın bir kesitini sunuyor (Türklük ondan sonra da kesintisiz 800

yıl burada hâkim olmuştur). Türklüğe Altay Dağlarını bile vermeyenlere inat, Balkanların, Ukrayna ve Güney Rusya'nın nasıl eski ve köklü bir Türk yurdu, Turan'ın bir parçası olduğunu ortaya koyuyor. Dahası, Türklerin yeryüzünde 'olmadıklarını' düşünenlere, daha hiç duymadıkları kimlerin Türk olduğunu gösteriyor ve daha bilmedikleri ve inanmadıkları nelerin ortaya çıkacağını ihtar ediyor. Bu, eserin tevazuu iddialarına hiçbir engel teşkil etmiyor.

Cumhuriyetimizin 75. ve Osmanlı'nın 700. kuruluş yıldönümlerini kutluyor, bu iki kutlu yılı takiben gireceğimiz Üçüncü Binyıl'daki havadisın Türklüğün önünü açacak ve büyüklüğüne katkıda bulunacak şekilde tezahür etmesini diliyorum.

Osman Karatay
Ankara, 7 Mayıs 1999

GİRİŞ*

Türkiye Türkleri için Alparslan ve günümüz Fransızları için Clovis ne demekse, Bulgarlar için de Asparuh (Esperik) Han aynı şeyi ifade eder. Ama büyük bir farkla: Günümüz Bulgarları Asparuh Han ve ulusu ile herhangi bir din, dil ve milliyet ilişkisi kuramamakta, 'Bulgar' kelimesi hariç hiçbir ortak yönleri bulunmamaktadır. İsmi eski Türkçe'de doğan manasına gelen 'esperik'den 'k' küçültme ekiyle türetilen Esperik/Asparuh (Doğancık) Han ve ulusu Türk idi, Türkçe konuşuyordu ve Gök Tanrı dinindedi. Günümüz Bulgarları ise kendilerini Slav ırkından sayıyor, bir Slav dili konuşuyor ve Ortodoks dinine mensuplar. Üstelik Türklerle ilişkileri, dönemden döneme değişmekle birlikte, genelde iyi değil. Ama burada gerçek ve önemli olan ve hiç kimsenin inkâr etmediği hadise, Balkanlardaki Bulgar varlığının temelinde Asparuh Han'ın ulusunun bulunmasıdır. En azılı Türk düşmanı Bulgar'a dahi sorsanız, Asparuh Han olayını kabul eder ve sahiplenir. Öte yandan kendisi ile çelişkiye düşerek milletin isminin doğrudan ve tamamen, soyunun ise kısmen Türklere dayandığını kabul etmek istemez. Çünkü o artık Slâv'dır. Sırp'la, Rus'la aynı kültür çevresine dâhildir. Ve bu kültür çevresinin en büyük düşmanı Türk'tür.

* Bu kısım, tıpkı önsözde olduğu gibi, 1998 yılında yazdığımız bir makaleyi kitap haline getirmeye çalışırken 1999 yılında giriş olarak yazılmış, daha sonra şu makale içinde yayınlanmıştır: "Omurtak Han'ın Rüyası: Bulgarların Türklükten Çıkışının Hikâyesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 183-189, Mart-Eylül 2002.

Bugün Moğolistan'ın ortalarında kalan Ötüken'den kalkarak o zamanın en büyük devletini kuran ve bir ara Karadeniz kıyılarına inip 576 yılında Bizans'a saldıran Göktürklerin hâkimiyetinin İdil nehrinin batısındaki topraklardan çekilmesinden ve Orta Avrupa'ya hâkim olan Avarların 626 yılındaki başarısız İstanbul kuşatmasında yaşadıkları bozgunundan sonra oluşan siyasî güç boşluğunda, bu ikisinin arasında, Kafkasya ve Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda yaşayan Bulgarlar (ve kaderlerini onlarla telif eden Oğurlar), Kubrat Han önderliğinde 630 yılında Büyük Bulgaristan (Magna Bulgaria) diye bildiğimiz devleti kurdular. Bu devlet bugünkü Kuzey Kafkasya, Güney Rusya ve Ukrayna topraklarına hâkimdi. İsmi muhtemelen eski Türkçede "toplamak, bir araya getirmek" manasındaki 'kubratmak'tan gelen Kubrat Han, Doğu Avrupa'da Atilla ve Bayan Han gibi büyük izler bırakan ve adından yüzyıllarca çok bahsettiren büyük Türk hükümdarlarından biridir. Türk dünyasının batı kanadını oluşturan Oğur Türkleri de ilk defa onun zamanında bir araya geldiler ve tek bir devlet çatısı altında toplandılar.

Ancak onun ölümünden sonra oğullarının birliği koruyamamaları ve yanı başlarında büyüyen diğer bir Türk devleti olan Hazarlar sebebiyle devlet 665 yılında dağıldı. Böylece Bulgar ve Oğurların tarihlerindeki çok ilginç ve aynı ölçüde acıklı macera başlamış oldu. Yok olmadılar ama üç ayrı coğrafyada ve pek çok bölgede dönüşüme uğrayarak boy kimliklerini, Balkanlarda ise hem boy hem de Türk kimliklerini bıraktılar. Doğuda önce Oğur, sonra Bulgar kelimesi ortadan kalktı ve tarihe karıştı. Kuzey Kafkasya'da kalanlar Hazar egemenliğinde yaşadılar. Bugünkü Balkarların onların nesli olduğunu ileri süren ilim adamları var. Bunda doğruluk payı yüksek, lakin Balkarlar bugün anahatlarını çok iyi bildiğimiz Batı Türkçesiyle değil, doğuya ait Kıpçakçanın bir lehçesiyle konuşurlar.

Devletin dağılmasından sonra kuzeye, Orta İdil boylarına göç edenler yaklaşık 500 yıl sürecek Bulgar Hanlığı'nı kurdular. Buradaki Bulgarlar Müslüman oldular ve 920 yılında Bağdat'a elçi göndererek Halife'ye bağlılıklarını arz ettiler. Ancak 300 yıl sonra Moğol orduları bu topraklara taşınca Ruslar gibi kaçmadılar ve direndiler. Bunun üzerine Moğollar tüm dikkatlerini batı yolunu kapayan bu Türk devletine verdiler ve zorlu savaşımlardan sonra bu güzel Türk yurdunu yakıp yıktılar. Moğol istilasından kurtulan Bulgarlar önce aynı düşmandan kaçıp kendilerine sığınan Kıpçak Türkleriyle, ardından da başlarına yönetici olarak gelen Tatar topluluklarıyla karıştılar. Bu arada bin yıla yaklaşan tarih döneminde önemli sayıda Fin topluluğu da onlara karışıp Türkleşti. Bugünkü Tataristan Türklerinin kavmi temeli işte bu dörtlü karışıma dayanır. Bulgar kanının fazlalığına rağmen dil Kıpçak etkisinde şekillenmiştir ve bölgede bugün kullanılan dilde Oğur-Bulgar Türkçesinin hemen hiçbir temel özelliği kalmamıştır. Yalnız onların kuzeydoğusunda yaşayan Hıristiyan Çuvaş Türkleri Oğur diliyle konuşurlar. Çuvaş boyunun ortaya çıkış sürecini net olarak bilmiyoruz, ancak bu dil delili tarihçilerin hemen tamamını onların Müslüman olmamış Bulgarlar oldukları görüşüne sevk ediyor.

Büyük Bulgaristan dağıldığında Kubrat'ın en küçük oğlu Asparuh Han önderliğinde batıya göç edenler ise önce bugünkü Moldova arazisine yerleştiler. Orayı üs yaparak Dobruca (Bugün Romanya'nın Karadeniz kıyı bölgesi) üzerinden Bizans'ın Tuna'nın güneyindeki Balkan mülküne girdiler ve buraları işgal ederek 679 yılında Balkan dağlarına kadarki bölgede Tuna Bulgar devletini kurdular.

Bulgar olgusunun tarih sahnesine çıkışına netice veren gelişmeler en çok bu topluluğu, yani Bulgarların Asparuh Han yönetimindeki dalını ilgilendiriyordu. *İmennik Bolgarskogo Hanov* adlı eski bir Rus belgesinden öğrendiklerimizi

Latin ve Yunan kaynakların Hunlar hakkında verdiği bilgilerle birleştirtince karşımıza şöyle bir gelişme çıkıyor: Batı Hun Kağanı Atilla'nın ölümünden sonra oğulları devletin yıkılışının önüne geçememiş, hayatlarını ortaya koymalarına rağmen koca devlet bir anda dağılmıştı. Onun oğullarından İrnek (İhtimal bugünkü deyişimizle 'Ernek' idi. Batılı kaynaklar bize bu şekilde naklediyor. İlginçtir, Türk dünyasının genel bir çöküşe geçip Rusya'nın yükseldiği dönemde, Müthiş İvan zamanında başına topladığı eşkiya çetesiyle Batı Sibirya'yı ele geçiren ve burayı Moskova'ya bağışlayarak kendini affettiren Rus kanun kaçağı da kendine takma isim olarak aynı manadaki 'Yermak'ı seçmişti) kardeşlerini kaybettikten sonra kendisine bağlı Hunlarla birlikte Orta Avrupa'dan doğuya çekilerek Kafkasların kuzeyinde yaşayan Bulgarlara sığındı.

Bulgar ismi birçok bilgince *bulga-* 'bulamak' fiil köküyle izah edilir ve 'karışmış' anlamı verilir. Bugün bu kelime Türkistan'da aynı şekilde telaffuz edilir. Hatta *bulgaçit'* şeklinde Rusçaya geçmiştir. Biz ise Anadolu'da 'bulamak' diyoruz. Bazı itirazlar olmakla birlikte hemen bütün yetkin isimler bulgamak > bulgar ilişkisini tereddütsüz kabul ediyorlar. Fakat Talat Tekin bunun geçişli bir fiil olduğunu ve 'r' geniş zaman ekiyle elde edilmiş 'bulgar'ın buradaki tarihî hadiseyi ifade edecek şekilde 'karışık, karışmış' değil, ancak 'karıştıran' manasına gelebileceğini söyler. Nitekim Göktürk kitabelerinde de kelime bu şekilde geçer.

Şu halde ikisinin arası bir yol bulmak durumundayız. Bu konuda 'Kazak' kelimesi ve Kazak milletinin oluşumu bize bir nebze ışık tutuyor. Bundan bin yıl önce Kazak ulusu diye birşey yoktu. Önceki boy birlikleri (başta Doğu Kıpçakları) Moğol istilasıyla tamamen dağıldılar ve Sibirya ile Orta Asya arasında uzanan uçsuz bucaksız bozkırlarda istiladan sonra hayatta kalan teşkilatsız ve başıboş Türk toplulukları gezinmeye başladılar. Bunlar kazaklık

yaparak, yani yağma için etrafa akında bulunarak geçiniyorlardı. Neticede aralarında siyasî bir birlik veya akrabalık bağı bulunmayan Kıpçak, Karluk, Oğuz, Yağma vb. çok sayıda Türk topluluğunun bozkıra dağılmış ve alabildiğine bağımsız yaşayan kalıntılarına sadece hayat tarzına izafeten 'Kazak' denmeye başladı ve zamanla bunu kendileri de benimsedi. Böylece ortaya yeni bir Türk ulusu çıktı. Kazak Hanlığı'nın kurulmasıyla da bir millî şuur oluştu.

Bulgarlığın Doğu Avrupa'daki yayılma aşamasını da aynı minvalde düşünebiliriz. Hun devletinin dağılmasından sonra ortaya çıkan güç boşluğunda Hun boyları, çeşitli Oğuz toplulukları, Suvarlar gibi Türkler Orta Asya bozkırlarının batıdaki uzantısı olan ve Romanya'ya kadar inen Karadeniz bozkırlarında aynı şekilde yaşamaya başladılar. En büyük geçim kaynakları Bizans'tan aldıkları ganimet olmalı ki, onları sık sık Bizans topraklarında, bazen İstanbul önlerinde görüyoruz.

Her halükârda Bulgarlar her ama her bakımdan Türk'tür. Bunu bilmemiz yeter aslında... Ve hükümdarları kutlu Hun Dulo soyundan gelirler. Zaten Türklerin başına ne kadar güçlü ve başarılı olursa olsun, kutlu soydan olmayan birinin geçmesi mümkün değildir. Aksi halde meşru kabul etmezler, tanımazlar. Avarlarda olduğu gibi isyan ederler. Bugünkü Bulgaristan, Macaristan, Tataristan ve belki Hırvatistan ve Bosna'yı tarihte ilk defa kuran kimse-ler, büyük Kubrat Han ve ondan da Atilla vasıtasıyla Hun yöneticilerine bağlı olan soylu bir neslin temsilcileridir.

Balkanlara inen esas kol olan Bulgarlar kendi devletleri içinde yaklaşık 300 yıllık bir süreçte Slavlarla karıştıktan sonra günümüze kalan pek çoğu tartışmalı 50 kelimedenden ve Bulgar kavim isminden başka hiçbir şeyi muhafaza edemediler. Göreceğimiz şekilde dilin ve dinin bırakılması milliyetin de bırakılmasını netice verdi. Ulusun ismi Bul-

gar kaldı ama bu ismi taşıyan halk kendini Türk değil, Slav olarak görmeye başladı.

Bu süreçte aslında tarihteki en ilginç durumlardan biri gerçekleşti. 10. yy'ın ilk yarısında bir tarafta Yıltabar Almuş Han'ın, diğer tarafta ise Çar Simon'un faaliyetleri dolayısıyla Bulgar kelimesini daha sık duymaya başlayan diğer insanların, olayın aslını öğrenmedikleri sürece müşevveş durumda kaldıklarında şüphe yoktur. Gerçekten ilginç, şaşırtıcı ve düşündürücü bir durum. Birbirleri ile bilinçli temasları hakkında bilgimiz olmayan ve ikisi de birer Bulgar devletinin başında bulunan bu hâkimlerden İdil boylarında yaşayan Almuş Han ve halkı Türk'tü, Türkçe konuşuyordu ve Müslüman'dı. Tuna boylarında yaşayan ve Bizans'a kan kusturan Simon'un halkı ise Slav'dı, Slavca konuşuyordu ve Hristiyan'dı. Ama ikisinin devletinin ismi de Bulgar'dı.

Türkçede bu konuda yapılmış çalışmaların son derece kıt oluşu, çok önemli bir Türk topluluğunun bu acıklı yokoluş hikâyesine gösterdiğimiz kayıtsızlığın bir ifadesi olsa gerek. Sadece tarihi değil, günümüzü de ilgilendiren büyük stratejik önemi haiz olmasına rağmen, Tuna Türk-Bulgar devleti ile ilgili bizde yapılan çalışmaların, Eskiçağ Yunan tarihiyle ilgili çalışmaların yüzde biri kadar dahi olmadığını söylemek mübalağa olamaz. Konu Slavlaşma süreci olunca, olayı sathi ve basit bir anlatımla hızlı geçen bir takım metinlerden başka Türkçede bu konuda bilgi edinmek hemen hemen imkânsızdır. Bunu günümüz Bulgarlarına karşı duygularımızın bir neticesi olarak görmek ilmî gerçekçilikle bağdaşmaz. Bilmek, öğrenmek ve öğretmek zorundayız.